

ФУНКЦЫЯНАЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНЫХ АДЗІНАК У МЕДЫЯТЭКСЦЕ

Кваліфікацыя функцый, якія выконвае інтэртэкстуальная адзінка ў медыятэксце, дазваляе прааналізаваць светапогляднае стаўленне аўтара тэксту да ўласнага твора і навакольнай рэчаіснасці. Аналіз адпаведнасці / неадпаведнасці функцый, што выконвае “чужы” тэкст у публіцыстычным маўленні, тым лексічным сродкам, пры дапамозе якіх яна (функцыя) рэалізуецца, а таксама ўвогуле вызначэнне мэтазгоднасці ўключэння інтэртэкстуальнай адзінкі, за якой узусна замацавана пэўная функцыя, у структуру журналісцкага твора, дапамагае сфармуляваць і навукова абгрунтаваць прымяненне інтэртэксту ў журналісцкай дзейнасці і ў значнай ступені скарэктаваць стылістычны рэгістр публіцыстычнага маўлення.

Пры аналізе анталогіі інтэртэкстаў у творах культуры вучоныя звярнуліся да вырашэння праблемы вылучэння функцый, якія выконвае “чужы” тэкст у аўтарскім. Гэтым пытаннем прысвечаны навуковыя працы Р. Якабсона [10], І. Арнольд [1], Н. Фацеевай [7], С. Смятанінай [6], В. Іўчанкава [3], І. Кажанеўскай-Бярчынскай [5] і інш.

Аналіз спецыфікі функцыянавання інтэртэкстаў у медыятэкстах дазволіў вылучыць шэраг функцый, якія могуць выконваць цытаты, алюзіі, рэмінісцэнцыі, інтэрлексемы і інтэрстылёвыя ўкрапіны ў журналісцкім творы. Разгледзім іх на прыкладах з сучасных беларускіх друкаваных СМІ.

Металінгвістычная функцыя інтэртэксту ў медыятэксце праяўляецца ў адлюстраванні прэфэрэнцыі журналіста пры выбары тых ці іншых інтэртэкстуальных адзінак (або адмаўленні ад іх выкарыстання) у залежнасці ад асобасных характарыстык рэцыпіента інфармацыі (чытацкага адраса). Найбольш дакладна металінгвістычная функцыя інтэртэксту ў журналісцкім тэксце раскрываецца пры звароце да прыёму інтэрстылёвага таніравання.

Так, у выданні для моладзі “Знамя юности” сустракаем наступныя інтэрстылёвыя ўкрапіны: *номера для самых безбашенных экотурыстаў; выпусціў из этих стен последнего зека; никто ведь там поляну нам не накроет; в общежитии университета физкультуры “ящик” шел плохо; озверевшие медикусы; через забор полезла ватага пацанов; на руках у пройдох оказалась 20 миллионов* (Знамя юности, 14.05.2010).

Прыклады ўключэння ў медыятэкст такіх інтэртэкстуальных адзінак могуць сведчыць пра інтэнцыі журналіста ў прыцягненні і падтрыманні ўвагі чытача да публіцыстычнага матэрыялу за кошт ужывання лексем і выразаў, якія пануюць у маладзёжным асяроддзі. Пры гэтым адлюстроўваюцца адносіны да з’яў або асоб (у гэтым выпадку можна ўжо гаварыць пра **эмацыянальна-экспрэсіўную** функцыю інтэртэксту).

У сур’ёзным грамадска-палітычным выданні знаходзім іншыя прыклады выкарыстання прыёму інтэрстылёвага таніравання. Так, у публіцыстычным тэксце, у якім распавядаецца пра захады, што прымаюцца ў Рэспубліцы Беларусь для пераадолення наступстваў сусветнага фінансавага крызісу, уключаюцца лексемы і словазлучэнні, своеасаблівыя сінтаксічныя канструкцыі, больш характэрныя для афіцыйна-дзелавога стылю: *усилились риски, связанные с операциями на внутреннем финансовом рынке; после девальвации произошло временное падение интереса вкладчиков к осуществлению сбережений в национальной валюте; благодаря жесткой процентной политике; ухудшение экономической конъюнктуры; объем эмиссии акций* (Обозреватель, 09.07.2010). Насычанасць публіцыстычнага тэксту эканамічнымі тэрмінамі і паняццямі, спасылкі на справаздачы Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь, апеляцыя да афіцыйных фінансавых дакументаў могуць служыць маркёрам “сур’ёзнасці” артыкула, дэманстраваць чытачу ступень яго актуальнасці і аналітычнасці, а таксама быць паказчыкам даверу рэдакцыі газеты да сваёй аўдыторыі, да яе інфармаванасці.

Псіхалагічны прыём, калі да аўдыторыі звяртаюцца на той мове і ў той стылістычнай танальнасці, што характарызуе вербальна-ментальны статус адрасата інфармацыі, дазваляе журналісту ў выніку стаць “сваім” для чытача, выклікаць у яго давер да асобы аўтара, цікавасць да публікацыі, сфарміраваць станоўчы імідж пэўнага сродку масавай інфармацыі ў свядомасці (падсвядомасці) патэнцыйнага чытача. Прыведзеныя прыклады ўжывання журналістамі прыёму інтэрстылёвага таніравання дэманструюць яшчэ адну функцыю, якую можа выконваць інтэртэкст у публіцыстычным маўленні – **парольную**, або **апазнавальную**. Сутнасць яе заключаецца ў здольнасці інтэртэкстуальных адзінак

функцыянаваць у медыятэксце ў якасці своеасаблівага пароля, ідэнтыфікацыя якога чытачом і яго інтэрпрэтацыя, разуменне закладзенай інфармацыі ствараюць эфект кансалідацыі журналіста і аўдыторыі.

Такім чынам, інтэртэкстуалізацыя публіцыстычнага маўлення ў пэўных выпадках дазваляе журналісту і рэдакцыі СМІ стаць “сваімі” для чытача, утварыць “каманду аднадумцаў”, “саюз выбраных”, дзе разумеюць адзін аднаго, пры гэтым пэўныя лексічныя сродкі дапамагаюць адасобіцца ад “чужых”, тых, хто не можа распазнаць і зразумець пароль – інтэртэкст.

Намінатыўная (ідэйна-ацэначная, характаралагічная) функцыя інтэртэкстуальных адзінак у публіцыстычным маўленні рэалізуецца праз выкарыстанне журналістам “чужога” тэксту (найчасцей прэцэдэнтных імёнаў і сітуацый) для абазначэння (намінацыі), ацэнкі і характарыстыкі асаблівых прымет пэўных асоб, сітуацый, з’яў і прадметаў праз экспліцытную дэманстрацыю (апісанне, суднясенне) падабенстваў прэцэдэнтных феноменаў і аб’ектаў рэчаіснасці або завуалюваны (імпліцытны) намёк на існаванне падобных асацыяцый і паралелей у свядомасці аўтара інфармацыйнага паведамлення і адпаведна ў тэксце публікацыі.

У загаловак артыкула “Новый Владиатор пришел?” (Народная газета, 10.07.2009) журналіст уключае антрапанімічную альязію *Владиатор*, сэнс якой непадрыхтаваным чытачом можа быць раскрыты толькі падчас рэцэпцыі тэксту артыкула: *Имя Владимир у поклонников тенниса долгое время ассоциировалось с Волчковым. Но Владиатор (так прозвали его болельщики) уже перекавалифицировался в капитана команды и передал эстафетную палочку, а точнее ракетку, тезке – 18-летнему Владимиру Игнатику. Аматыры ж вялікага тэніса, пастаянныя чытачы спартыўнай рубрыкі газеты, без перашкод судносяць прэцэдэнтнае імя *Владиатор* з асобай тэнісіста Уладзіміра Валчкова і могуць аднавіць закладзеныя журналістам у медыятэксце (напрямую ў артыкуле не выказаныя) інтэнцыі ўзгадвання прэцэдэнтнага феномена для намінацыі іншага спартсмена.*

Загаловак артыкула “*Русалка из минского Нила*” (Минский курьер, 25.09.2009) утрымлівае гідранімічную альязію *Нил*, якая выкарыстоўваецца журналістам для намінацыі ракі Свіслач: *То, что в Минске водятся крокодилы, говорит стали еще в XIX веке. Тогда, мол, в Татарском болоте, что находилось на месте нынешнего Дворца спорта, не раз горожане видели крупных полутораметровых ящериц... Но крокодил, если верить легендам, – не единственное экзо-*

тическое существо, время от времени появляющееся в Свислочи. Согласно одному из мифов в реке обитает... русалка. Падобны прыклад увядзення ў аўтарскі тэкст інтэртэкстуальнай адзінкі, якая выконвае намінатыўную функцыю і будзеца па лагічным ланцужку *кракадзіл → кракадзіл живе ў Ніле → кракадзіл у Свіслачы → Свіслач = Ніл*, можна патлумачыць іранічна-ёрніцкім падтэкстам матэрыяла, намерам журналіста не толькі пакпіць з прафаннага прымлівага чытача, але і высмеяць забабоны, што існуюць у сучасным грамадстве. Гэтая інтэнцыя журналіста выносіцца ў лід* артыкула: *Думаете, легенды слагали наши предки – люди темные и суеверные? А вот и нет. В Минске до сих пор рождаются городские мифы, да и старые не забываются. Корреспондент “МК” разбиралась, что в легендах о белорусской столице правда, а что нет.* Кплівы характар публікацыі пацвярджаецца і наяўнасцю ў тэксце артыкула парадыгмаў лексем *вымысел, история* (2 прыклады), *шутка, миф* (3 прыклады), *слух* (6 прыкладаў) і *легенда* (10 прыкладаў) і выпадкамі выкарыстання канататыўна афарбаваных моўных адзінак *предание, байка, суеверный* і інш.

Ірадыяцыйная функцыя інтэртэкстуальных адзінак у публіцыстычным маўленні заключаецца ў перадачы аўтарскаму тэксту характэрных рыс прэтэксту або патэнцыйных экспліцытных уласцівасцей лексічных адзінак абмежаванай сферы ўжытку. Гэтую функцыю ў той ці іншай ступені здольна выконваць кожная распазнаная чытачом інтэртэкстуальная адзінка, паколькі наяўнасць міжтэкставых сувязей у публіцыстычным дыскурсе абавязкова апасродкуе з’яўленне ў свядомасці рэцыпіента інфармацыі канататыв, звязаных з узгадваннем прэцэдэнтных тэкстаў або выказванняў, сітуацый, імёнаў ці намёкам на іх.

З-за сваёй яскрава выражанай ацэначнасці, асацыятыўнасці і канататыўнасці найбольшым ірадыяцыйным патэнцыялам з усіх інтэртэкстуальных сродкаў валодаюць інтэрлексемы і інтэрстылёвыя ўкрапіны, якія ўдзельнічаюць у стварэнні пэўнага культурнага каларыту, што можа як адпавядаць, так і супярэчыць зместу артыкула [калі ірадыяцыя (зьяненне) інтэртэксту перакрывае змест публіцыстычнага твора, перашкаджае яго адэкватнаму ўспрымання і інтэрпрэтацыі].

* Тэрмінам *лід* (англ. *lead*) абазначаецца: 1) першы сказ, першы абзац інфармацыйнага паведамлення; 2) газетная інфармацыя, змешчаная на прыкметным месцы; 3) найбольш важнае паведамленне (у апошніх навінах); 4) анатацыя, прэамбула, уводная частка. Пра разнавіднасці ліда можна прачытаць у артыкуле “Здольнасць убачыць галоўнае: Заметка ў сучасным друку” Таццяны Падаляк (Роднае слова, 2007, № 8, с. 57 – 59). – *Заўвага рэд.*

Так, артыкул «500 «отмороженных»» (СБ. Беларусь сегодня, 08.12.2004) яўна перанасычаны інтэрстылёвымі ўкрапінамі і інтэрлексемамі, некаторыя інтэртэкстуальныя адзінкі абмежаванай сферы выкарыстання нават не маркіруюцца двукоссем, з-за чаго адбываецца нейтралізацыя сэнсавага кампанента аўтарскага паведамлення: **сколотили самую многочисленную группировку в городе; Алик был не только старше мальчишек, «мотавшихся» в группировке; Татарстанский Брюс Ли быстро стал самым авторитетным лицом в молодежной банде, установив в ней железную кулачную дисциплину; стали «крышевать» отгрузку машин; покупатель должен был отстегнуть братве; банда наложилась лапу на мясокомбинат.** Д. Яцук падкрэслівае, што «ў пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя ў публіцыстычным дыскурсе назіралася сапраўдная экспансія жарганізмаў з маўленчых падсістэм злачынцаў і зняволеных, водгаласы якой адчуваюцца і сёння» [11, с. 124]. Прыклад таго, як рэалізуецца адзначаны вучоным феномен, паказвае, што прафесійна не абгрунтаванае выкарыстанне разнастайных эмацыянальна-ацэначных, экспрэсіўных і канкрэтна-пачуццёвых лексічных сродкаў, у тым ліку і інтэртэкстуальных, прыводзіць да парушэння асноўных прынцыпаў фарміравання і існавання публіцыстычнага дыскурсу: камунікатыўнай агульназначнасці і агульнаразумеласці моўных адзінак, з якіх будуюцца журналісцкі тэкст. Прафесар М. Цікоцкі слушна заўважае: «Газету чытаюць людзі рознага культурна-адукацыйнага ўзроўню, розных узростаў і прафесій – «ад акадэміка да цесляра». Таму мова газеты павінна быць яснай і зразумелай кожнаму» [8, с. 267].

Сінкрэтычная функцыя інтэртэксту ў медыятэксце заключаецца ў адлюстраванні праз прамую намінацыю, апісанне, намёк у журналісцкім артыкуле складнікаў рытарычна-знакавых сістэм, адрозных ад вербальных, але блізкіх ім (твораў жывапісу, музыкі, кіно, архітэктуры і іншых відаў мастацтва) для рэалізацыі пэўных мастацкіх задум і інтэнцый. Гэтая функцыя непасрэдна звязана з **адукацыйна-выхаваўчай** (развіццё, узбагачэнне і пашырэнне кагнітыўна-ментальнага кругагляду чытача) і **эстэтычна-дэкаратыўнай** (інтэртэкстуальныя адзінкі за кошт сваёй нестандартнасці і незвычайнасці выступаюць спецыфічным сродкам эмацыянальна-эстэтычнага ўдзяння на адрасата інфармацыі) функцыямі інтэртэксту.

Так, у матэрыяле пра культурныя традыцыі Каралеўства Нідэрланды «Едоки картофеля» (Минский курьер, 29.05.2009) аўтар для наладжвання дыялагічных адносін з аўдыторыяй уз-

гадвае жывапісны твор: *Помните известную картину Ван Гога «Едоки картофеля»?* Падобны прыём прамога звароту да чытача актуалізуе **фатычную** функцыю інтэртэксту – наладжванне і падтрыманне кантактаў паміж аўтарам і чытачом, а таксама паміж чытачом і культурным кантэкстам, які ўзнікае ў публіцыстычным творы пры ўзгаданні прэцэдэнтных феноменаў. А канстатацыя факта – *Очень любят там картошку и Это очень почитаемый национальный продукт,* – якую журналіст змяшчае перад пастаўленым чытачу пытаннем з намінацый інтэртэкстуальнай адзінкі і пасля яго, службыць сродкам пераканання рэцыпіента інфармацыі, асвятлення сэнсу патэнцыйна незразумелага чытачу месца артыкула або пацвярджэння думак аўтара, г. зн. спараджае дзеянне **тлумачальнай (сэнсаўтваральнай)** функцыі інтэртэксту. Такім чынам, інтэртэкстуальныя адзінкі (прэцэдэнтныя імёны – «Едоки картофеля», Ван Гог) дазволілі ўключыць чытача ў інтэртэкстуальную гульню (праз аднаўленне ў яго свядомасці асацыяцый, звязаных з імем мастака і яго карцінай, якая была змешчана ў артыкуле) і апісаць нацыянальныя кулінарныя перавагі галандцаў.

Інтэртэкстуальныя адзінкі дзякуючы сваёй генетычнай эмацыянальна-вобразнай насычанасці і полілагічнасці, рознавідавой і родавай плюральнасці, здольнасці ствараць і падтрымліваць унутры- і пазалітаратурныя стасункі і кантэкстуальныя сінхранічныя і дыяхранічныя сувязі валодаюць адмысловым лінгвапіс-халагічным патэнцыялам уздзяння на чытача і з'яўляюцца адным з наймагутнейшых вербальных сродкаў пераканання адрасата інфармацыі, карэкціроўкі, а ў асобных выпадках і рэканструкцыі яго карціны свету, перабудовы сістэмы каштоўнасцей і контркаштоўнасцей. У гэтым заключаецца іх **прагматычная** функцыя.

У інтэртэкстуальнай адзінцы праяўляецца і **эўфемістычная** функцыя інтэртэксту. Яна заключаецца ў фармальным змякчэнні даволі рэзкага або нават грубага, звышкрытычнага па сутнасці і бесстаронняга аўтарскага выказвання, яго іншасказальнай дэканкрэтызацыі, сэнсавым размыванні, перадачы інфармацыі пры дапамозе лексічных сродкаў, якія робяць яго менш агрэсіўным, нівіліруюць да ўзроўню, дазволенага нормамі агульнай маралі, правіламі маўленчага этыкету і прынцыпамі камунікалогіі [9].

Адзначым, што падобныя інтэртэкстуальныя адзінкі дзякуючы сваёй эмацыянальнай і сэнсавай насычанасці, здольнасці наладжваць і падтрымліваць даволі ўстойлівыя міжлітаратурныя і міждыкурсныя (калі браць пад увагу не толькі творы мастацкай літаратуры, але і створаныя

на іх аснове тэатральныя пастаноўкі, кінастужкі, тэлевізійныя фільмы і г. д.) сувязі валодаюць перманентнай канататыўнасцю. Вучоныя сведчаць, што насычанасць публіцыстычнага тэксту інтэртэкстамі пры пэўных экстралінгвістычных умовах можа прыводзіць не да аб'ектыўнага інфармавання грамадства, а да вербальнага маніпулявання аўдыторыяй, і, як вынік, – да мадэлявання мыслення і прагназуемага стымулявання дзеянняў членаў этнасоцыуму [2]. Апеляцыя ў медыятэкстах да твораў мастацкай культуры, якія з'яўляюцца знакавымі, прэцэдэнтнымі для некаторых прадстаўнікоў лінгвакультурнай суполкі, можа ў пэўных сферах жыццядзейнасці псіхалагічна (на ўзроўні падсвядомасці) уплываць на іх, рэгуляваць паводзіны ў інтэлектуальным, адукацыйным, духоўным, рэлігійным і г. д. проціпастаўленні сябе пэўнай прафаннай частцы грамадства. Гэта ўжо знаходзіцца на мяжы прымянення несумленых рытарычных прыёмаў (апеляцыя да аўтарытэтаў), якія “расцэньваюцца спецыялістамі як парушэнне маральнага кодэкса рацыянальна арганізаваных маўленчых зносін” [4, с. 125]. Апошні тэзіс трэба прымаць журналістам пад увагу падчас інтэртэкстуалізацыі публіцыстычнага дыскурсу.

Акрамя вышэйпералічаных функцый, якія “чужы” тэкст выконвае ў медыятэкстах спарадычна (у залежнасці ад пэўных інтэнцый аўтара, напрыклад мэты яго ўключэння), існуюць функцыі перманентныя, якія ўласцівы практычна любой інтэртэкстуальнай адзінцы: **камунікацыйная і гульнёвая**.

Камунікацыйная функцыя інтэртэксту ў журналісцкім творы праяўляецца пры арганізацыі дыялагічных (дыхатаміі) і полілагічных (трыхатаміі) адносін (міжлітаратурныя і міждыкурсныя сувязі) у паслядоўнасцях *журналіст ↔ медыятэкст (інтэртэкст) ↔ прэтэкст → медыятэкст (інтэртэкст) ↔ прэтэкст ↔ чытач → журналіст ↔ медыятэкст (інтэртэкст) + прэтэкст ↔ чытач* і перадачы праз наладжаныя каналы кантэкстуальнай, апасродкаванай уплывам крыніцы інтэртэкстуальнага запазычання (зместам прэтэксту) інфармацыі.

Любая інтэртэкстуальная адзінка валодае гульнёвым патэнцыялам – генетычнай здольнасцю ўключаць рэцыпіента ў моўныя гульні (з дадатковымі сэнсамі, спасылкамі, падтэкстам, закадзіраванай інфармацыяй і г. д.). У гэтым заключаецца спецыфіка дзеяння гульнёвай функцыі інтэртэксту ў журналісцкім творы. Падчас моўнай гульні, акрамя асноўнай задачы (успрымання зместу медыяпаведамлення), перад чытачом, слухачом, глядачом паўстае дадатковая задача, вырашэнне якой (адгаванне пэўнай аў-

тарскай загадкі) дазваляе адрасату лепш зразумець пададзены ў публікацыі факт, наблізіцца да спасціжэння аўтарскай задумы, дасягнуць паразумення з адпраўшчыкам інфармацыі, яе адрасантам.

Аналіз спецыфікі функцыянавання ў сучасных друкаваных беларускіх сродках масавай інфармацыі інтэртэкстуальных адзінак дазволіў выявіць іх поліфункцыянальную прыроду. Гэта значыць, што “чужы” тэкст у структуры аўтарскага здольны адначасова праяўляць уласцівасці і выступаць у якасці структурнай, кампазіцыйнай і сэнсавай адзінкі медыятэксту, спараджаць кантактныя ўнутры-, міжтэкставыя і міждыкурсныя сувязі, удзельнічаць у наладжванні дыялагічных (полілагічных) адносін як паміж роднаснымі, так і разнароднымі знакава-рытарычнымі сістэмамі, тлумачэннем чаго можа быць анталагічная шматзначнасць і шматвектарнасць інтэртэксту як культурна-лінгвістычнай з'явы, яго генетычная плюральнасць.

Спіс літаратуры

1. **Арнольд, И. В.** Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999.
2. **Васильев, А. Д.** Слово в российском телеэфире: Очерки новейшего словоупотребления / А. Д. Васильев. – М.: Флинта: Наука, 2000.
3. **Іўчанкаў, В. І.** Дыскусія беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту / В. І. Іўчанкаў. – Мінск: БДУ, 2003.
4. **Іўчанкаў, В. І.** Медыярыторыка: рытарычныя асновы журналістыкі, лінгвістыка публіцыстычнага тэксту, дыкурсны аналіз сродкаў масавай інфармацыі / В. І. Іўчанкаў. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2009.
5. **Коженевска-Берчінска, И.** О функции пародийных элементов в публицистическом тексте. К вопросу о диалогии с советским прошлым / И. Коженевска-Берчінска // Полифония в культуре, тексте и языке: сб. ст. – Каунас: Vytauto Didžiojo univ., 2000. – С. 7 – 13.
6. **Сметанина, С. И.** Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) / С. И. Сметанина. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002.
7. **Фатеева, Н. А.** Интертекстуальность и ее функции в художественном дискурсе / Н. А. Фатеева // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 1997. – Т. 56. – № 5. – С. 12 – 21.
8. **Цікоцкі, М. Я.** Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск: Універсітэцкае, 1995.
9. **Шарков, Ф. И.** Принципы связей с общественностью / Ф. И. Шарков // Коммуникология. – М.: Дашков и К°, 2009. – С. 487 – 488.
10. **Якобсон, Р. О.** Тексты, документы, исследования / Р. О. Якобсон. – М.: Издательский центр РГГУ, 1999.
11. **Яцук, Д. А.** Приемы создания языковой игры в рекламном и публицистическом дискурсах / Д. А. Яцук // Текст. Язык. Человек: сб. науч. трудов: в 2 ч. – Мозырь: МГПУ им. И. П. Шамякина, 2007. – Ч. 1. – С. 123 – 124.

Сяргей ЗЕЛЯНКО,
выкладчык кафедры стылістыкі
і літаратурнага рэдагавання
Інстытута журналістыкі БДУ.